पठतु संस्कृतम्

शिक्षा

व्याकरणम्

शतृ-प्रत्ययः - अभ्यासः

शतृ-प्रत्यय: पुल्लिङ्ग: - 4

तकारान्तः पुंलिङ्गः 'पठत्' शब्दः			
	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र. वि.	पठन्	पठन्तौ	पठन्तः
द्वि. वि.	पठन्तम्	पठन्तौ	पठतः
तृ. वि.	पठता	पठद्भ्याम्	पठद्भिः
च. वि.	पठते	पठद्भ्याम्	पठद्भ्यः
प. वि.	पठतः	पठद्भ्याम्	पठद्भ्यः
ष. वि.	पठतः	पठतोः	पठताम्
स. वि.	पठति	पठतोः	पठत्सु
सम्बो. प्र.	हे पठन्	हे पठन्तौ	हे पठन्तः

शतृ-प्रत्ययः स्त्रीलिङ्गः

ईकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'पठन्ती' शब्दः ◀ नदी शब्दवत्

	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र. वि.	पठन्ती	पठन्त्यौ	पठन्त्यः
द्वि. वि.	पठन्तीम्	पठन्त्यौ	पठन्तीः
तृ. वि.	पठन्त्या	पठन्तीभ्याम्	पठन्तीभिः
च. वि.	पठन्त्यै	पठन्तीभ्याम्	पठन्तीभ्यः
प. वि.	पठन्त्याः	पठन्तीभ्याम्	पठन्तीभ्यः
ष. वि.	पठन्त्याः	पठन्त्योः	पठन्तीनाम्
स. वि.	पठन्त्याम्	पठन्त्योः	पठन्तीषु
सम्बो. प्र.	हे पठन्ति	हे पठन्त्यौ	हे पठन्त्यः

शतृ-प्रत्यय: नपुंसकलिङ्ग:

तकारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'पठत्' शब्दः

प्र. वि.	पठत्	पठती	पठन्ति
सं. प्र	हे पठत्	हे पठती	हे पठन्ति
द्वि. वि.	पठत्	पठती	पठन्ति

शतृ-प्रत्यय: अभ्यास:

सुरेशः **रमेशं** पश्यति ।	पठति	सुरेशः **पठन्तं रमेशं** पश्यति ।
चोरः शुनकान् ताडयति ।	भषति	चोरः भषतः शुनकान् ताडयति ।
वृद्धा **सेविकाम्** उपदिशति ।	पचति	वृद्धा **पचन्तीं सेविकाम्** उपदिशति ।
माता बालिकाः पश्यति ।	ध्यायति	माता ध्यायन्तीः बालिकाः पश्यति ।
शिक्षकः **छात्रान्** आह्वयति ।	पठति	शिक्षकः **पठतः छात्रान्** आह्वयति ।

शतृ-प्रत्यय: अभ्यास:

आरक्षकः **चोरम्** अनुधावति ।	धावति	आरक्षकः **धावन्तं चोरम्** अनुधावति ।
वृद्धः भारं युवकम् अनुसरति ।	वहति	वृद्धः भारं वहन्तं युवकम् अनुसरति ।
साधुः **सूर्याय** अर्घ्यं ददाति ।	उद्यति	साधुः **उद्यते सूर्याय** अर्घ्यं ददाति ।
यानेन शब्दः क्रियते ।	गच्छति	**गच्छता यानेन शब्दः क्रियते ।**
मन्दिरे महिलाभिः भजनं गीतम् ।	पूजयति	मन्दिरे पूजयन्तीभिः महिलाभिः भजनं गीतम् ।

शतृ-प्रत्यय: अभ्यास:

माला **लताम्** अनुसरति ।	गच्छति	माला **गच्छन्तीं लताम्** अनुसरति ।
शिष्येण चित्रं दृश्यते ।	पठति	पठता शिष्येण चित्रं दृश्यते ।
माता **बालकाय** दुग्धं ददाति ।	लिखति	माता **लिखते बालकाय** दुग्धं ददाति ।
छात्रेण वाक्यं लिख्यते ।	स्मरति	स्मरता छात्रेण वाक्यं लिख्यते ।
पात्राणि सेविकया जलमपि पूरितम् ।	प्रक्षालयति	पात्राणि प्रक्षालयन्त्या सेविकया जलमपि पूरितम् ।

शतृ-प्रत्यय: अभ्यास:

गोपालः शिक्षकस्य शिष्यः ।	पाठयति	गोपालः पाठयतः शिक्षकस्य शिष्यः ।
बालकेन सम्भाषणं क्रियते ।	क्रीडति	क्रीडता बालकेन सम्भाषणं क्रियते ।
पथिकः **वृद्धाय** दण्डं यच्छति ।	पतति	पथिकः **पतते वृद्धाय** दण्डं यच्छति ।
भक्तेन ध्यानं क्रियते ।	अर्चति	अर्चता भक्तेन ध्यानं क्रियते ।
गोपालः सुधीरस्य वैद्यः ।	चिन्तयति	गोपालः चिन्तयतः सुधीरस्य वैद्यः ।

शतृ-प्रत्यय: अभ्यास:

शिशोः सौन्दर्यं पश्यतु ।	क्रीडति	क्रीडतः शिशोः सौन्दर्यं पश्यतु ।
चालकः वाहनं चालयति ।	तिष्ठति	चालकः तिष्ठत् वाहनं चालयति ।
बालायै मोदकं रोचते ।	खादति	**खादन्त्यै बालायै** मोदकं रोचते ।
छात्रेण अल्पाहारः खाद्यते ।	लिखति	***लिखता छात्रेण*** अल्पाहारः खाद्यते ।
रामेण पुस्तकं दीयते ।	मिलति	मिलता रामेण पुस्तकं दीयते ।

शतृ-प्रत्यय: अभ्यास:

माता **बालिकां** शाययति ।	पिबति	माता **पिबन्तीं बालिकां** शाययति ।
सज्जनः जनं गृह्णाति ।	पतति	सज्जनः पतन्तं जनं गृह्णाति ।
बालकः **पत्रम्** आनयति ।	पतति	बालकः **पतत् पत्रम्** आनयति ।
रामः मर्कटौ पश्यति ।	खादति	रामः खादन्तौ मर्कटौ पश्यति ।
आपणं शोभया धनं न नीतम् ।	गच्छति	**आपणं** गच्छन्त्या शोभया धनं न नीतम् ।

शतृ-प्रत्यय: अभ्यास:

रामः **यानम्** आरोहति ।	गच्छति	रामः **गच्छत्** **यानम्** आरोहति ।
ईश्वरः भक्तान् रक्षति ।	ध्यायति	ईश्वरः ध्यायतः भक्तान् रक्षति ।
धनिकः कृषिकं प्रेरयति ।	कर्षति	धनिकः कर्षन्तं कृषिकं प्रेरयति ।
वृद्धा **सेविकाः** उपदिशति ।	पचति	वृद्धा **पचन्तीः** **सेविकाः** उपदिशति ।
सेवकेन धनं स्थाप्यते ।	नयति	नयता सेवकेन धनं स्थाप्यते ।

शतृ-प्रत्यय: अभ्यास:

चित्रं बालकैः वर्णः अपि योजितः ।	लिखति	चित्रं लिखद्भिः बालकैः वर्णः अपि योजितः ।
काव्यं कवेः प्रशंसां करोतु ।	लिखति	काव्यं लिखतः कवेः प्रशंसां करोतु ।
गोपालः छात्राणां सहपाठी ।	पठति	गोपालः पठतां छात्राणां सहपाठी ।
जलं तेन आकाशः दृष्टः ।	पिबति	जलं पिबता तेन आकाशः दृष्टः ।
वीणां **सरस्वत्यै** नमः ।	वादयति	वीणां **वादयन्त्यै सरस्वत्यै** नमः ।

शतृ-प्रत्यय: अभ्यास:

विदिता गच्छति ।	रोदिति	विदिता रुदती गच्छति ।
गोविन्दः व्यजने स्थगयति ।	चलति	गोविन्दः चलती व्यजने स्थगयति ।
धेनवः गच्छन्ति ।	चरति	धेनवः चरन्त्यः गच्छन्ति ।
वयं न वदामः ।	हसति	वयं हसन्तः न वदामः ।
अध्यक्षः महिले आह्वयति ।	गायति	अध्यक्षः गायन्त्यौ महिले आह्वयति ।

शतृ-प्रत्यय: अभ्यास:

काले वयं स्वस्थाः भवामः ।	गच्छति	**गच्छति** काले वयं स्वस्थाः भवामः ।
एताः खादन्ति ।	प्रक्षालयति	एताः प्रक्षालयन्त्यः खादन्ति ।
नदीषु मकराः सन्ति	प्रवहति	**प्रवहन्तीषु नदीषु मकराः सन्ति**
वृद्धे वदतः ।	स्मरति	वृद्धे स्मरन्त्यौ वदतः ।
पेटिकायां वस्त्राणि सन्ति ।	पतति	**पतन्त्यां पेटिकायां** वस्त्राणि सन्ति ।

शतृ-प्रत्यय: अभ्यास:

नटी मेखलां नृत्यति ।	बध्नाति	नटी मेखलां बध्नती नृत्यति ।
महिलायां विश्वासः नास्ति ।	कथयति	कथयन्त्यां महिलायां विश्वासः नास्ति ।
शब्दं यानस्य वर्णः पीतः ।	करोति	शब्दं कुर्वतः यानस्य वर्णः पीतः ।
रथे यात्रिकः उपविष्टः अस्ति ।	चलति	**चलति रथे** यात्रिकः उपविष्टः अस्ति ।
जले मकरः अस्ति ।	प्रवहति	**प्रवहति जले** मकरः अस्ति ।

शतृ-प्रत्यय: अभ्यास:

भृत्यः वस्तूनि नयति ।	अवतारयति	भृत्यः अवतारयन्ति वस्तूनि नयति ।
गजे राजा उपविशति ।	तिष्ठति	**तिष्ठति गजे** राजा उपविशति ।
निद्रां महिलायाः धनं चोरितवान् ।	करोति	निद्रां कुर्वत्याः महिलायाः धनं चोरितवान् ।
कार्यक्रमे नर्तक्योः नूपुराणि नष्टानि ।	नृत्यति	कार्यक्रमे नृत्यन्त्योः नर्तक्योः नूपुराणि नष्टानि ।
नद्यां मीनाः सन्ति ।	प्रवहति	**प्रवहन्त्यां** नद्यां मीनाः सन्ति ।

सन्धिः

सन्धिः

1. जश्त्व-सन्धिः

क् ख् ग् घ् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = ग्

च् छ् ज् झ् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = ज्

ट् ठ् ड् ढ् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = ड्

त् थ् द् ध् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = द्

प् फ् ब् भ् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = ब्

2. श्चुत्व-सन्धिः

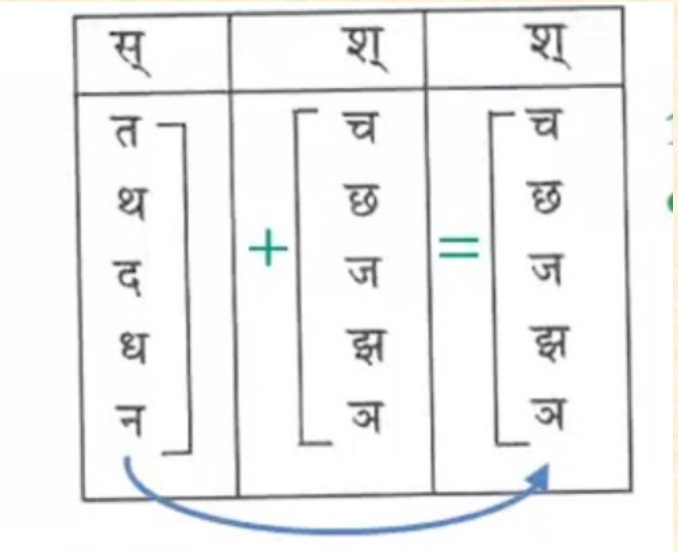

3. ष्टुत्व-सन्धिः

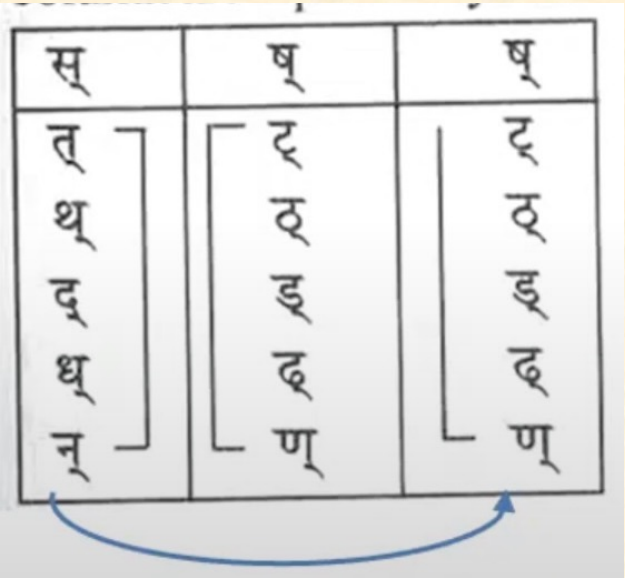

वाक् + ईशः = वागीशः

कुर्यात् + रामः= कुर्याद्रामः

सत् + चित् = सच्चित्

हरिस् + शेते = हरिश्शेते

उत् + जीवयति = उज्जीवयति

बृहत् + टीका = बृहट्टीका

दलास् + षट् = दलाष्षट्

पतत् + डमरुकम् = पतड्डमरुकम्

4. अनुस्वार-सन्धि:

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरं "म्" (मकार:)

परपदस्य आदि-अक्षरं - स्वर:	परपदस्य आदि-अक्षरं - व्यञ्जनम्
म् (मकार:) एव	म् (मकार) स्थाने अनुस्वारः

इदम् अब्रवीत् = इदम् अब्रवीत्

सत्यम् ब्रूयात् = सत्यं ब्रूयात्

5. परसवर्ण-सन्धि:

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरम् अनुस्वार:

परपदस्य आदि-अक्षरं - वर्गीय-व्यञ्जनम्	वर्गस्य-अनुनासिका

अं + डम् = अण्डम्

सं + धि: = सन्धि:

पदान्ते अनुस्वार:

परपदस्य आदि-अक्षरं - लकार:

सं + लाप: = सँल्लाप:

पदान्ते त-वर्ग:

परपदस्य आदि-अक्षरं - लकार:

तत् + लय: = तल्लय:

पदान्ते अनुस्वार:

धर्मं + चर = धर्मञ्चर / धर्मं चर

6. चर्त्व-सन्धिः

क् ख् च् छ् ट् ठ् त् थ् प् फ् श् ष् स्

क् ख् ग् घ्	+ कर्कश-व्यञ्जनानि	= क्
च् छ् ज् झ्	+ कर्कश-व्यञ्जनानि	= च्
ट् ठ् ड् ढ्	+ कर्कश-व्यञ्जनानि	= ट्
त् थ् द् ध्	+ कर्कश-व्यञ्जनानि	= त्
प् फ् ब् भ्	+ कर्कश-व्यञ्जनानि	= प्

सद् + कारः	=	सत्कारः
विपद् + कालः	=	विपत्कालः
सम्पद् + समयः	=	सम्पत्समयः
उद् + पन्नः	=	उत्पन्नः

7. अनुनासिक-सन्धि:

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरम् वर्गीय-व्यञ्जनम्

परपदस्य आदि-अक्षरं - अनुनासिका	वर्गस्य-अनुनासिका

वाक् + मयम् = वाङ्मयम्
षट् + मुख: = षण्मुख:
जगत् + नाथ: = जगन्नाथ:

8. ङमुडागम-सन्धि:

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरम् ङ् ण् न्
तस्मात् पूर्वं ह्रस्व-स्वर:

परपदस्य आदि-अक्षरं - स्वर:	आगम ङ् ण् न्

सर्वस्मिन् + अपि = सर्वस्मिन्नपि
हसन् + आह = हसन्नाह
उदङ् + इह = उदङ्ङिह

9. पूर्वसवर्ण-सन्धिः - Optional

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरम् - वर्गस्य तृतीय-अक्षरम्

ग् ज् ड् द् ब्

परपदस्य आदि-अक्षरं - हकारः	वर्गस्य चतुर्थ-अक्षरम्

वाग् + हरति = वाग्घरति

षड् + हयाः = षड्ढयाः

तद् + हितम् = तद्धितम्

9. पूर्वसवर्ण-सन्धिः

१. वणिग् + हसति = वणिग्घसति

२. अब् + ह्रासः = अब्भ्रासः

३. जगद् + हिताय = जगद्धिताय

४. पतद् + हिमम् - पतद्धिमम्

9. पूर्वसवर्ण-सन्धिः

५. सम्राड् + हसति = सम्राड्ढसति

६. सुहृद् + हृष्टः = सुहृद्धृष्टः

७. षड् + हर्म्याणि = षड्ढर्म्याणि

८. वाग् + हीनः = वाग्घीनः

९. धावद् + हरिणः = धावद्धरिणः

१०. तद् + हि = तद्धि

9. पूर्वसवर्ण-सन्धिः

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरम् - वर्गस्य तृतीय-अक्षरम्
ग् ज् ड् द् ब्

परपदस्य आदि-अक्षरं - हकारः	वर्गस्य चतुर्थ-अक्षरम्

वणिग्+ हसति — वणिग्घसति

अब् + ह्रासः — अब्भ्रासः

जगद् + हिताय — जगद्धिताय

पतद् + हिमम् — पतद्धिमम्

सम्राड् + हसति — सम्राड्ढसति

9. पूर्वसवर्ण-सन्धिः

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरम् - वर्गस्य तृतीय-अक्षरम्
ग् ज् ड् द् ब्

परपदस्य आदि-अक्षरं - हकारः	वर्गस्य चतुर्थ-अक्षरम्

तद्धि	तद् + हि
धावद्धरिणः	धावद् + हरिणः
वाग्घीनः	वाग् + हीनः
सम्राड्ढसति	सम्राड् + हसति
तद्धितम्	तद् + हितम्

9. पूर्वसवर्ण-सन्धिः - Optional

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरम् - वर्गस्य तृतीय-अक्षरम्
ग् ज् ड् द् ब्

परपदस्य आदि-अक्षरं - हकारः	वर्गस्य चतुर्थ-अक्षरम्

वाग् + हरति = वाग्घरति
षड् + हयाः = षड्ढयाः
तद् + हितम् = तद्धितम्